

Андрій Чорненький

ДІЯЛЬНІСТЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА КОРИСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В 1946–1989 РОКАХ*

У статті досліджено методи і форми підтримки УГКЦ з боку РКЦ в часи заборони Греко-Католицької Церкви в Радянському Союзі. Автор аналізує як офіційну активність Апостольського престолу та особисто пап, спрямовану на покращення становища підпільної Церкви, її легалізацію, так і неофіційну допомогу римо-католицького духовенства греко-католицьким священикам, їхнім родинам і мирянам. Окрему увагу присвячено наслідкам зближення РКЦ та УГКЦ.

Ключові слова: Апостольський престол, Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), Римо-Католицька Церква (РКЦ), підпілля.

Вистояти в часи підпілля Українській Греко-Католицькій Церкві (далі – УГКЦ) допомогла низка факторів, одним із яких стала позиція Римо-Католицької Церкви (далі – РКЦ). Діяльність РКЦ щодо УГКЦ можна поділити на «офіційну» та «неофіційну». До першої належала робота Святого престолу в особі римського Архієрея та його ближчого оточення: офіційні заяви, промови, документи та зустрічі, де порушували питання переслідування УГКЦ в Україні. До «неофіційної» підтримки слід віднести ініціативи римо-католицького духовенства та вірних в Україні на користь українських греко-католиків (як духовенства, так і мирян) в роки тоталітарного режиму.

Актуальність даного дослідження особливо посилює та обставина, що на так званому «соборі» 1946 р. у Львові декларували,

* В основу цієї публікації лягла робота, підготована в 2002 р. у рамках наукового семінару «Жива історія підпілля УГКЦ». Керівники – о. Тарас Бублик та Марина Качинська.

ніби саме негативне ставлення Ватикану та латинського духовенства до ГКЦ і відсутність порозуміння між греко- та римо-католицьким клиром було одним із головних аргументів розірвання Берестейської унії¹.

Якщо офіційній підтримці греко-католиків з боку РКЦ присвячені певні дослідження, зокрема Августина Баб'яка, Анджело Содано та Богдана Цивінського², то неофіційна залишається маловивченою. Багаті матеріали для її аналізу містять інтерв'ю з архіву Інституту історії Церкви УКУ.

Від початку переслідувань ГКЦ і впродовж усього часу її «катакомбного» існування аж до легалізації Апостольська столиця пильно стежила за долею цієї східної католицької Церкви. Але ступінь активності й характер діяльності Ватикану на користь українських греко-католиків у 1945–1989 рр. не завжди були однаковими та позитивними.

Коли почалися переслідування та арешти, папа Пій XII рішуче закликав до пошанування прав ГКЦ. Єдиним дієвим засобом у тій ситуації понтифік вважав «підтримання максимального контакту з вірними і духовенством, засвідчення їм духовної підтримки та подання знаку пам'яті про них, співчуття і солідарності, заохочення їх до збереження віри та надії перед обличчям труднощів»³. 25 грудня 1945 р., будучи проінформованим про складну ситуацію ГКЦ⁴, Пій XII видав з нагоди 350-ї річниці «щасливого приєднання Руської Церкви до Апостольського престолу» енцикліку «*Orientales omnes Ecclesias*». У ній, зга-

¹ Ці ж твердження можна було почути і в нерадянських українських колах: «Польські священики перед нашими церквами часто навіть не знімали капелюха, наші церкви називали синагогами [...] українські священики були особливо огірчені, бо в їх очах Ватикан не заступався за них – “Рим завжди був з тими, хто власть має” і т. д.». Див.: *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 6 (393) (1987) 3–4.

² Августин Баб'як. *Нові українські мученики XX ст.* Рим 2002; Анджело Содано. Діяльність Святої столиці на користь Католицької Церкви українського обряду // *Визвольний шлях* 9 (1990); Bohdan Cywiński. *Ogniem próbowane*, т. 2. Lublin 1990.

³ Cywiński. *Ogniem próbowane*, т. 2. с. 407.

⁴ Вільгельм де Врей 1945 р. у Ватикані прочитав лекції про стан ГКЦ на Західній Україні – див.: *Documentation Catholique* (далі – DC), 1946, с. 90–91.

давши позитивні сторони цього союзу і не оминаючи увагою труднощів на його шляху, папа висловив глибоке занепокоєння загрозами, що нависли над Церквою⁵. Він закликав вірних, духовенство та єрархію української Церкви до терпеливості, стійкості й вірності. Запевняючи свою підтримку, Святіший Отець наприкінці енцикліки вмістив слова: «Усім же, що яким-будь чином напосідаються на вашу віру, мужньо протиставтеся»⁶. Удруге так виразно на підтримку ГКЦ в Україні Пій XII висловився 15 грудня 1952 р. в енцикліці «*Orientales Ecclesias*»⁷. Звертаючись до всіх східних католицьких Церков, згадуючи їхню сміливість у перенесенні труднощів, римський архиєрей окремо звернувся до народу «нам найдорожчого, а саме до народу українського»⁸. Перечислюючи в документі труднощі, які переживала у той час УГКЦ, папа звернувся до всіх католиків, прохаючи про молитву за переслідуваних, а останніх – про молитву за переслідувачів⁹. А в період поміж виходом цих офіційних папських документів Пій XII проголосив декілька апостольських листів та енциклік, у яких уже в опосередкований спосіб зачепив питання греко-католиків України. Варто виокремити лист понтифіка до польських єпископів від 1946 р.¹⁰, енцикліку «*Optatissima rax*» 1947 р. та промову 1952 р. з нагоди 20-ліття відкриття оновленої Української папської колегії св. Йосафата на пагорбі Янікул у Римі стараннями папи Пія XI¹¹.

Серед пізніших документів вирізняється апостольський лист «*Novimus vos*» від 20 січня 1956 р.¹², адресований українським

⁵ *Мартирологія Українських Церков*, т. 2: *Українська Католицька Церква*. Торонто – Балтімор 1985, с. 735, 743.

⁶ Там само, с. 738.

⁷ У цій енцикліці Апостольська столиця вперше вжила слово «українці» замість старого «русини» – див.: *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 25–29 (275–279) (1975) 24.

⁸ *Мартирологія*, т. 2, с. 743.

⁹ Там само, с. 744.

¹⁰ У цьому листі папа турбується про долю греко-католицьких єпископів з Польщі Йосафата Коциловського та Григорія Лакоти, вивезених до СРСР. Див.: *Acta Apostolica Sedis* 40 (1948) 33–35; *Cywiński. Ogniem próbowane*, т. 2, с. 415.

¹¹ *Cywiński. Ogniem próbowane*, т. 2, с. 417, 437.

¹² *Acta Apostolicae Sedis*, 1956, с. 260–264.

єпископам з нагоди тисячоліття хрещення св. Ольги, та лист Святішого Отця до митрополита Йосифа Сліпого від 25 грудня 1957 р.¹³

Отож у часі понтифікату Пія XII підтримка переслідуваної УГКЦ, висловлена в офіційних заявах, документах римського архиєрея та його найближчого оточення¹⁴, була послідовною та рішучою, як в роки сталінського режиму, так і в період хрущовської «відлиги». Для багатьох вірних слово підтримки та надії далекого папи, який про них пам'ятав, важило дуже багато¹⁵.

За понтифікату Івана XXIII та Павла VI відбулася еволюція стосунків між Святим престолом та СРСР. «Із звичним “ні” в сторону комунізму і мучеництвом не було легко запевнити на довшу мету існування Католицької Церкви під комуністичним блоком»¹⁶. Тож від прямого протистояння ці стосунки на початку 1960-х рр. переросли в діалог. Під впливом рішень II Ватиканського собору щодо перспектив екуменізму між РКЦ та Православними Церквами, у тому числі Російською Православною Церквою (далі – РПЦ), налагодилася дискусія.

Зі зміною векторів церковної політики та еклезіології тема переслідуваної Церкви в Україні зникла з офіційних папських заяв та документів. Святий престол з огляду на низку факторів віддав перевагу політиці, що отримала назву *Ostpolitik*. Передусім, він зробив це, опинившись перед подвійною дилемою: церковно-політичною та екуменічною. По-перше, Апостольська столиця не бажала переступити через греко-католиків України, але водночас прагнула налагодити діалог із радянським урядом в ім'я мільйонів католиків СРСР. По-друге, шануючи Католицьку Церкву

¹³ Баб'як. *Нові українські мученики*, с. 54–56.

¹⁴ На захист переслідуваних католицьких вірних неодноразово висловлювався префект Конгрегації Східних Церков Кардинал Ежен Тіссеран. Див.: Сувіньскі. *Ogniem próbowane*, т. 2, с. 435; *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 8–11 (259–261) (1975) 10.

¹⁵ У 1960-ті рр. політика Пія XII щодо переслідуваних Церков була гостро критикована за виключно декларативний характер, що, на думку критиків, лише погіршувало становище католиків у Центрально-Східній Європі – див.: Сувіньскі. *Ogniem próbowane*, т. 2, с. 408.

¹⁶ *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 127–129 (201–203) (1972) 19.

українського обряду, вона прагнула у той же ж час поглибити екуменічні зв'язки з Московським патріархатом. Тож питання українських греко-католиків, за висловом швейцарського дослідника о. Роберта Гоца, було «поставлене в куток»¹⁷. Усі інтереси та вимоги УГКЦ почали розглядати крізь призму *Ostpolitik* і підпорядкувати її інтересам.

Через названі причини тогочасні висловлювання, заяви Апостольської столиці та понтифіка стосовно переслідувань в СРСР мали дуже завуальований характер¹⁸. Чи не найгострішими в цьому контексті стали слова Павла VI, промовлені в неофіційній обстановці:

тут звертається наша думка до цих частин Святої Церкви, що ще сьогодні живе у катакомбах [...]. Наглядною є аналогія між Церквою, що ще сьогодні терпить, страждає і ледь виживає у краях атеїстичного та тоталітарного режиму. Супроти Церкви мають вони рішучу настанову, хоч і завуальовану, а також нечесну надію, що її умертвлять¹⁹.

Свою позицію понтифік пояснював тим, що Святий престол стримується від частішого та сильнішого піднесення справедливого голосу протесту і жалю не тому, що не знає про ситуацію,

¹⁷ Там само, с. 20.

¹⁸ Після зустрічі з міністром закордонних справ СРСР Андрієм Громиком у 1966 р., «L'Osservatore Romano» подала: «У рамках цього універсального батьківства і в його ширших переговорах з А. Громиком папа, перш за все, не втратив з поля зору умови католиків, його синів, усіх синів Церкви і католиків, що живуть на території Радянського Союзу, в різних республіках СРСР, про труднощі яких папа постійно нагадує і для яких він бажає в енцикліках, документах, промовах найкращих умов для свободи, щоб проповідувати їх католицьку віру та їх вірність Церкві». Див.: Баб'як. *Нові українські мученики*, с. 54.

У Пасхальному привітанні у 1965 р. прозвучали наступні слова Павла VI: «Згадка про братів по вірі, що ще сьогодні в багатьох країнах, які ставлять перешкоди та гноблять, вкладає в наші уста окреме для них привітання: Нумо, найдорожчі діти. Будьте витривалі у вірності та довір'ї! Ваші страждання не знають ніякої втрати, бо вони для світу вже є подивугідними свідченнями релігійної свободи й духовної єдності християнської Церкви: з вами – молитва й солідарність братів; з вами – страждальна та воююча Церква» – див.: *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 10 (51) (1965) 4.

¹⁹ *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 17 (58) (1965) 8.

а через християнську терпеливість і щоб не провокувати гіршого лиха²⁰.

Те, що стараннями папи Івана XXIII в 1963 р. було звільнено багатолітнього в'язня сибірських таборів митрополита Йосифа Сліпого, частково підтвердило цитовані слова понтифіка. Більше того, присутність у Римі українського митрополита, а згодом верховного архієпископа з кардинальською гідністю на короткий час помітно оживила, в дипломатично допустимих рамках, питання Катакомбної УГКЦ²¹.

Але значно більше фактів того часу засвідчували, що заради забезпечення *modus vivendi* для католиків СРСР Апостольський престол готовий був мовчати про підпільну дійсність УГКЦ. Так, у 1967 р. припинено практику щомісячних богослужінь і молитов за переслідувану Церкву²². У цей же час Веренфрід ван Страатен під тиском ватиканських кіл змушений був перейменувати одну із секцій своєї харитативної діяльності із «для переслідуваної Церкви» на «для Церкви в потребі»²³. Знаменно, що в численні річніці ліквідації УГКЦ в Україні жодних відозв чи заяв Апостольська столиця не зробила. Натомість на Синоді РПЦ у 1971 р. без жодних застережень делегата Святого престолу карди-

²⁰ *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 17 (58) (1965) 8. Подібно папа висловився 12 квітня 1973 р.: «Апостольський престол, щоб забезпечити Церкві сповняти можливість післаництва, зокрема, щоб дати християнству, що осталося без єпископів, священиків, потрібних пасторів, заключив угоди й *modus vivendi*, які, хоч дозволяють Церкві зберегти своє існування, то одначе не дають їй потрібної релігійної свободи. Ті угоди не треба розуміти як знаки, що становище Церкви в комуністичних країнах вже є нормальним» – *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 9–10 (218–219) (1973) 3.

²¹ На авдієнції української делегації у папи з нагоди піднесення Йосифа Сліпого до кардинальської гідності Павло VI сказав: «Преподобні браття і любі сини та дочки! Ми дякуємо Вам за обіцянку постійної вірності, що її висловив у Вашім імені Емінієнція кардинал, у яким ми бажали пошанувати увесь Ваш нарід [...]. Будьте сильні, відважні, видержливі. Моліть Бога, любіться, майте довір'я, що український нарід, піддержаний своєю вірою і своїм проводом не лише не вмере, але й тріумфуватиме» – див.: *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 6 (47) (1965) 7, 11.

²² *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 3–4 (156–157) (1967) 10–11.

²³ Там само.

нала Йоганнеса Віллебрандса потвердили «відміну союзу з Римом, який русини Польщі уклали в 1596 р. в Брест-Литовську, і відміну союзу, що русини з Прикарпаття уклали з Римом в Ужгороді у 1646 р.»²⁴ Питання відносин Святого престолу з урядом СРСР та Московським патріархом також стояло «за лаштунками» аргументів відмови піднесення УГКЦ до рангу патріархії, наведених папою Павлом VI патріархові Йосифові Сліпому²⁵.

Щораз голосніше в той час у Римі озвучували думку, що східні католики – це «камінь спотикання» у діалозі з Православними Церквами. РПЦ хотіла бачити таким «каменем» саме УГКЦ. Не випадково італійська газета «La Miesa nel Mondo», торкаючись перспектив діалогу між Святим престолом і Москвою, вела мову про наступні його передумови: «а) якщо буде прийнята формальна ліквідація УГКЦ в Україні; б) якщо УГКЦ в діаспорі буде толерована лише тимчасово, а потім буде асимільована в церковних структурах, які будуть більш сприйнятними для советського режиму»²⁶. Варто, однак, зазначити, що в питанні екуменічного діалогу Апостольський престол був більш послідовний та рішучий. У 1970 р. папа Павло VI зазначив:

Не можемо, ні не сміємо думати про відновлення щирої єдності [Церкви – А. Ч.] зо шкодою для східних католицьких Церков [...] це б було порушенням того, чого всі прагнемо: автентичної – справжньої єдності у вірі та в любові²⁷.

Як позитивну стосовно Церкви-мучениці в Україні можна трактувати діяльність Святого престолу в міжнародних організаціях²⁸, де його делегати захищали право на релігійну свободу

²⁴ DC № 1587, липень 1971, с. 647; Баб'як. *Нові українські мученики*, с. 65.

²⁵ Аргументація папи була наступною: «Бо існують причини канонічні, історичні, духовні і душпастирські, які в сьогодиншньому положенні, на жаль, не дозволяють нам задовольнити бажання та прохання Української католицької Церкви» – див.: *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 14–15 (167–168) (1971) 11–13.

²⁶ *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 16–21 (190–195) (1972) 32.

²⁷ *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 9–10 (142–143) (1970) 12.

²⁸ Починаючи з 1963 р., Святий престол відкрив папські представництва при ООН в Нью-Йорку та Женеві – див.: Анджело Содано. *Діяльність Святої*

і вказували на конкретні порушення цього права. У виступах представників Святішого Отця «завжди було посереднє чи безпосереднє посилення на становище Церкви в Україні»²⁹. Варто, зокрема, відзначити участь Апостольської столиці у конференції «За безпеку та співробітництво в Європі», що відбулася в Гельсінкі. Фінальним актом тієї події, після важких переговорів з представниками Апостольської столиці, стало те, що у 1975 р. радянська сторона таки підписала угоди, які включали принцип релігійної свободи³⁰. Варто сказати, що на той час ефективність такої діяльності Святого престолу на користь УГКЦ в Україні у міжнародних інституціях була незначною.

Період 1958–1978 рр., коли понтифіками були Іван XXIII, а за ним Павло VI, позначений зменшенням публічної активності Ватикану у справі підтримки переслідуваної УГКЦ. Анджело Содано у 1990 р. відзначав, що діяльність Святого престолу в цьому напрямку велась головно за трьома напрямками: «1 – виступи та безпосередні почини прилюдного характеру з боку Вселенського Архієрея; 2 – декларації та розмови в сфері міжнародних організацій; 3 – безпосередні стосунки»³¹. Але така діяльність була сильно завуальованою і велась крізь призму *Ostpolitik*. Остання спричинила негативні наслідки для УГКЦ як в Україні, так і на поселеннях: охолодження стосунків між Святим престолом та єрархією УГКЦ в діаспорі, поділ в самій єрархії україн-

столиці на користь Католицької Церкви українського обряду // *Визвольний шлях* 9 (1990) 1121.

²⁹ Содано. Діяльність Святої Столиці, с. 1121. Делегат Святого престолу на сесії в Белграді у 1977 р. кардинал Акілле Сільвестріні у виступі зазначив: «Особливо сумно бачити труднощі, що заважають релігійній практиці певних категорій осіб і релігійному вихованню молоді. Обмеження можливостей формування покликаних до богопосвяченого життя, обмеження свободи пастирської діяльності єпископів та священників [...] такою є дійсність різних спільнот вірних східного обряду в Католицькій Церкві, які мали колись квітуче релігійне життя з багатовіковою традицією, а в нових юридично-політичних системах після війни більше не мають права цивілізовано існувати» – див.: DC, № 1729, листопад 1977, с. 435; Баб'як. *Нові українські мученики*, с. 70.

³⁰ Там само, с. 69.

³¹ Содано. Діяльність Святої Столиці, с. 1120.

ської Церкви, зростання невдоволення серед мирян на поселеннях³² і посилення покутничого руху в Україні³³.

Однак, зумівши перенести обговорення проблеми гонінь на УГКЦ з виключно релігійної площини у сферу боротьби з порушеннями основних прав і свобод людини на міжнародному рівні, Апостольська столиця зробила важливі кроки, аби повернути до цієї теми увагу світових лідерів. Справа греко-католиків стала частиною міжнародного дискурсу щодо гарантій забезпечення свободи совісті.

З обранням у 1978 р. нового папи, Івана Павла II, питання УГКЦ в Україні стало одним із першочергових у політиці Святого престолу. Така зміна була спричинена передусім особистою zaangażованістю понтифіка у вирішення цього питання. У листі до Блаженнішого патріарха Йосифа від 19 березня 1979 р.³⁴ папа писав, що постійно повертається у молитвах і розважаннях до теми УГКЦ, тому що розуміє велике значення долі цієї Церкви, яка є йому близькою особисто.

Два листи папи до патріарха Йосифа Сліпого від березня 1979 р. стали переломною точкою у діяльності Ватикану на користь УГКЦ. Перший з них написаний з нагоди відзначення Тисячоліття Хрещення Руси-України. У цьому листі папа підтверджував законність Берестейської унії та засвідчував пошану українському католицькому єпископату, духовенству й вірним – цей лист «можна вважати певною апологією і новою настановою Римського Апостольського престолу у відношенні до нашої Церкви»³⁵. У другому листі, також від 19 березня, папа «накреслив напрямні свого понтифікату у відношенні до Української Католицької Церкви»³⁶.

³² Зокрема, це знайшло вираження на сторінках часопису «Патріярхат» за 1970–1978 рр.

³³ Саме у розчаруванні політикою Святого престолу, особливо щодо діалогу з урядом СРСР та московським патріархом, Богдан Боцюрків вбачав причину зростання та екстремізації покутничого руху – див.: Богдан Боцюрків. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989) // *Ковче: Науковий збірник із церковної історії*, ч. 1. Львів 1993, с. 134.

³⁴ Іван Дацько. Папа Іван-Павло II і Українська Католицька Церква // *Богословія*, т. 52, кн. 1–4. Рим 1988, с. 7.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

Можна виділити дві програмні точки дій папи у стосунку до УГКЦ: конечне збереження цілісності Української Католицької Церкви за одночасної її єдності з Апостольським престолом; забезпечення українським католикам права на офіційне існування у їх батьківській землі³⁷.

Понтифік, однак, не обмежувався декларуванням своєї пошани до УГКЦ. Слова Івана Павла II «матеріалізувалися» в його ініціативах. У 1980 р. в листі до Блаженнішого римський архієрей висловив бажання скликати надзвичайний Синод єпископів Української Католицької Церкви з метою відновлення її синодального устрою та вибору коад'ютора з правом наступництва. Уже навесні Синод затвердив коад'ютором архієпископа Мирослава Івана Любачівського, «підтверджуючи тим самим неперервність греко-католицької митрополії у Галичині»³⁸.

Проблеми Католицької Церкви в СРСР загалом та питання легалізації УГКЦ зокрема були предметом «особливих меморандумів», які щоразу під час зустрічей вручали представникам радянського уряду³⁹.

Лібералізація усіх сфер життя в СРСР, зумовлена політикою «перебудови», яку провадив Михайло Горбачов, штовхала Святий престол щораз то голосніше і рішучіше заявляти про потребу свободи для УГКЦ, про її легалізацію. Так, 30 травня – 6 червня 1986 р. в СРСР перебувала делегація німецької єпископської конференції Державного секретаріату Апостольського

³⁷ «Уважаю, що таки треба запевнити на майбутнє канонічну єдність всієї ієрархії Української Католицької Церкви, в єдності з Апостольським престолом, на основі можливостей, які дає теперішнє церковне законодавство. Уважаю також, що до більш завершеної єдності можна дійти лише поступово, беручи до уваги всі обставини канонічні, історичні та іншої природи. Тепер думаю, що першою конечністю хвилини є, отже, забезпечити право існування, громадянство українцям католикам у їх батьківській землі, а рівночасно створити стабільну форму єдності ієрархії Вашої Церкви, яка б відповідала своїм актуальним вимогам і могла б творити наче посередній і перехідний стан до більш повної розв'язки» – див.: *Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро* 2 (389) (1987) 1–2.

³⁸ Боцюрків. Українська Греко-Католицька Церква, с. 142.

³⁹ Мова, зокрема, йде про зустрічі 24 січня 1979 р. та 27 лютого 1985 р. з міністром зовнішніх справ Андрієм Громиком – див.: Содано. Діяльність Святої Столиці, с. 1122.

престолу. В ході її переговорів з державними органами, між іншим, порушено питання української Церкви⁴⁰. Радянська преса в той час багато говорила про активну діяльність Святого престолу щодо розв'язання питання українських католиків. Усе це, ясна річ, подавалось у негативному світлі. 18 листопада 1987 р. італійська пресова агенція ANSA передрукувала матеріал «Московских новостей», де, зокрема, йшлося:

Хоч Ватикан старається про кращі відносини з РПЦ, з другої сторони, він послуговується т. зв. «уніатським питанням», щоб устрявати у внутрішні справи СРСР. «Уніатське питання» є головною перешкодою у відношеннях між Православною і Католицькою Церквами. Донедавна ці відносини не були добрі, навіть переважав холод, а то й підозра, з огляду на настанову Ватикану до питання віруючих, головно католиків у Радянському Союзі, а передовсім через піддержку, яку Ватикан дає уніатській Церкві, яка діє нелегально на території СРСР⁴¹.

Вдалою нагодою, щоб заговорити про УГКЦ, стали ювілейні святкування Тисячоліття Хрещення Київської Русі. З нагоди цих торжеств римський понтифік видав апостольський лист «Euntes in mundum» від 25 січня 1988 р., а також енцикліку «Magnum baptismi donum» від 14 лютого 1988 р. В останній папа, зокрема, відзначив:

Нехай же майбутнє – бажано цього з цілого серця – дасть радість бачити подоланими непорозуміння та взаємні недовір'я, і визнане право кожної людини на власну самотність та власне визнання віри. Приналежність до Католицької Церкви не повинна вважатись ніким як несумісна з добром власної Батьківщини та зі спадщиною святого Володимира. Нехай безліч ваших вірних зможуть втішатися справжньою свободою совісті та пошаною релігійних прав у прилюдному богопочитанні, згідно з різноманітними традиціями, у власному обряді і з власними пастирями⁴².

⁴⁰ Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро 6 (381) (1986) 3.

⁴¹ Вісті з Риму. Українське Пресове Бюро 12 (399) (1987) 38. У статті також оскаржували Римську курію за намагання «відновити уніатську Церкву» і констатували факт неприйняття Святим престолом рішень так званого «собору» 1946 р. у Львові.

⁴² John Paul II. Magnum Baptismi Donum // *Catholic Culture* (catholicculture.org).

Під час святкувань Тисячоліття Хрещення, які відбулися в Москві, делегація Апостольського престолу «в розмовах з представниками уряду та Московського Патріархату з доручення Святішого Отця декількаразово порушувала питання визнання Української Греко-Католицької Церкви в СРСР»⁴³. 13 червня 1988 р. кардинал Агостіно Казаролі вручив Михайлу Горбачову особисте послання папи Івана Павла II та «Меморандум», в якому йшлося про потребу признання повної свободи для греко-католиків⁴⁴. Сам понтифік 10 липня 1988 р. у базиліці св. Петра відслужив урочисту Літургію у візантійській традиції.

1989 рік став чи не найактивнішим у діяльності Апостольської столиці щодо легалізації УГКЦ. 24 серпня Святіший Отець отримав відповідь Горбачова, яка, хоч не торкалась конкретних точок, поданих у згаданому «Меморандумі», але відкривала можливість офіційних переговорів про вирішення проблем Католицької Церкви в СРСР⁴⁵. Дійсно, 19–21 жовтня 1989 р. у Москві відбулися перемовини між секретарем секції державних відносин Державного секретаріату Святого престолу Анджело Содано, президентом СРСР Михайлом Горбачовим, міністром зовнішніх справ СРСР Едуардом Шеварднадзе і головою Ради у справах релігій при Раді міністрів СРСР Юрієм Христорадновим. Під час цієї зустрічі «питання української Церкви було широко обговорене»⁴⁶. Ватиканська делегація отримала запевнення, що

⁴³ 10 червня 1988 р. державний секретар Апостольського престолу кардинал Агостіно Казаролі брав участь у прийнятті, організованому РПЦ у Великому театрі в Москві. Там він виголосив промову, в якій зазначив: «Я висловлюю побажання, щоб завдяки новим відкритим перспективам Російська Православна Церква і інші релігійні спільноти СРСР – серед яких дозволю собі нагадати ті, які є в повній єдності з Римом, – були спроможні не тільки добре виконувати їх духовну діяльність, але також виявити співробітництво, яке завжди більш ефективне, якщо воно здійснюється властивим для них способом, в розвитку великого радянського суспільства у галузі культури, морального життя і гармонійного розвитку». Див.: Баб'як. *Нові українські мученики*, с. 85.

⁴⁴ Содано. Діяльність Святої Столиці, с. 1122.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

УГКЦ буде легалізована з прийняттям нового закону «Про свободу совісті та релігійні організації».

Найсильнішу підтримку УГКЦ, на думку о. Сергія Келегера, Іван Павло II висловив 5 жовтня 1989 р. на Синоді єпископів⁴⁷. У своєму слові папа, вимагаючи легалізації УГКЦ в СРСР, також широко висвітлив поневіряння української Церкви⁴⁸. У промові до Синоду, а відтак у листі, який 1 листопада 1989 р. привезли до Москви кардинал Йоганнес Віллебрандс та архієпископ Едвард Ідріс Кассіді, Іван Павло II ще раз підтвердив та просив визнати «право на існування та свободу Української Католицької Церкви на тому самому рівні, що й інші церкви, водночас заохотивши главу РПЦ до дій сприяння легальному визнанню УГКЦ, в дусі справжнього екуменізму⁴⁹.

Зустріч між Іваном Павлом II та Михайлом Горбачовим у грудні 1989 р. в Римі, в ході якої Святий престол отримав нові запевнення щодо легалізації УГКЦ⁵⁰, знаменувала початок виходу Церкви з підпілля.

Загалом у 1978–1989 рр. Апостольська столиця продовжувала діяльність при міжнародних організаціях, розпочату ще за попереднього понтифікату, – обстоювала права на релігійну свободу, викриваючи її порушення. Тож опосередковано питання переслідуваних греко-католиків в Україні залишалось предметом уваги світової спільноти.

Діяльність Апостольської столиці на підтримку українських католиків за понтифікату Івана Павла II розгорталася у трьох напрямках, намічених попередниками: виступах і публічних ініціативах папи, деклараціях на рівні міжнародних організацій

⁴⁷ Serge Keleher. *Passion and Resurrection. The Greek-Catholic Church in Soviet Ukraine 1939–1989*. Lviv 1993, с. 144.

⁴⁸ «Протягом, майже, півстоліття, вірні і пастирі Української Церкви, однієї Батьківщини, змушені “ламати” і розподіляти Тіло Христа в підпіллі: зі все більшою силою і швидкістю скарга українських католиків доходить до Риму: “Допоможіть нам, – кажуть вони, – щоб ми могли молитися відкрито, більше не ховаючись в церквах, які ми побудували”» – див.: Баб’як. *Нові українські мученики*, с. 85.

⁴⁹ Там само, с. 86.

⁵⁰ Содано. *Діяльність Святої Столиці*, с. 1123.

та в безпосередніх стосунках з переслідуваною Церквою⁵¹. На відміну від попередніх років, тепер ця робота була динамічнішою, що пояснюється особистою позицією папи Івана Павла II, його вболіванням за долю УГКЦ. Постійна турбота понтифіка, а також суспільно-політичні зміни в СРСР уможливили процес виходу УГКЦ з підпілля.

Водночас із описаними офіційними стараннями Святого престолу, спрямованими на покращення долі українських греко-католиків і визнання їх прав, значну підтримку переслідуваній Церкві упродовж всього тоталітарного періоду «неофіційно» надавала Римо-Католицька Церква в Україні. Сама РКЦ на українських землях на схід від Збруча у 1920–1930-х р., в часи так званого «воєнного комунізму», була жорстко переслідувана та майже ліквідована⁵². Із 332 римо-католицьких парафій, що діяли у 1925 р., до 1937 р. залишилося тільки п'ять⁵³. РКЦ не змогла відновитися на цих теренах і після Другої світової війни. Натомість на Західній Україні латинська Церква, переживши репресії 1939–1941 рр. і втративши значну частину вірних та духовенства внаслідок повоєнної «репатріації»⁵⁴, «обміну населенням» та ув'язнень⁵⁵, залишалась значною легально діючою релігійною організацією.

⁵¹ Содано. Діяльність Святої Столиці, с. 1120.

⁵² Політика Радянської держави щодо РКЦ «не носила яскраво вираженого антикатолицького характеру, а була складовою частиною програми боротьби з Церквою» – див.: Ольга Лиценберг. *Римско-католическая Церковь в России. История и правовое положение*. Саратов 2001, с. 238. Про знищення РКЦ в 1920–1930-х рр. див.: Roman Dzwonkowski. *Kościół Katolicki w ZSSR. Zarys historii*. Lublin 1997.

⁵³ Католицька Церква в Україні // *Енциклопедія історії України*, т. 4: Ка-Ком / ред. Валерій Смолій та ін. Київ 2007, с. 147.

⁵⁴ Adam Hlebowicz. *Polskie duchowieństwo katolickie na Białorusi i Ukrainie po II wojnie światowej // Polacy w kościołach katolickich w ZSSR*. Lublin 1991, с. 128.

⁵⁵ Значна частина латинського духовенства, звинувачена у співпраці з Армією Крайовою, була арештована та заслана в Сибір – див.: Ирина Осипова. «В язвах своих сокрой меня...»: *Гонения на Католическую Церковь в СССР. По материалам следственных и лагерных дел*. Москва 1996, с. 132–138.

Найбільшими проблемами РКЦ у 1946–1989 р. були відсутність єрархії, яка репрезентувала б Церкву перед державою та координувала працю латинського духовенства, а також брак самого духовенства. Священиків було дуже мало, і вони часто потерпали від небажання місцевої влади надати дозвіл на легальну душпастирську працю⁵⁶. Той, хто його отримав, міг у будь-який момент і через будь-яку, навіть надуману, провину втратити. Систематичні перевірки, обшуки та допити перешкождали пасторальній роботі на парафіях. Потерпало латинське духовенство України й від браку співпраці між самими його представниками. Утім, за незначної кількості духовенства у порівнянні з кількістю громад та вірних, матеріальна забезпеченість ксьондзів була високою⁵⁷. Відсутність вищої єрархії дозволяла їм легше та скоріше впроваджувати певні позитивні зміни з огляду на вимоги реальності.

Тяжке становище РКЦ за радянського режиму примушувало її діяти і поводитись дуже обережно у стосунку до УГКЦ – підтримка не могла бути явною. Відтак дуже важко говорити про справжні розміри і характер цієї підтримки. Відтворити її можна лише фрагментарно, опираючись на скупі офіційні дані й численні усні свідчення.

Як підтверджують офіційні документи РКЦ в Україні, у момент ліквідації ГКЦ та спроби переведення її вірних до РПЦ латинська Церква всіляко намагалася зірвати цей процес:

У зв'язку з тим, що розпочався рух за возз'єднання греко-католицької Церкви з російською православною, римо-католицька Церква значно активізувала свою роботу з ціллю зірвати поєднання уніатів з православними⁵⁸.

⁵⁶ Stefan Soczka. Kościół rzymsko-katolicki na Ukrainie w Związku Radzieckim. Świadectwo z Podola // *Świadectwo kościoła katolickiego w systemie totalitarnym Europy Środkowo-Wschodniej*. Lublin 1991, с. 57.

⁵⁷ Ludwik Kamilewski. Kościół katolicki w zachodniej Ukrainie po II wojnie światowej // *Polacy w kościołach katolickich w ZSSR*. Lublin 1991, с. 294.

⁵⁸ Володимир Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були несхитні*. Київ 2001, с. 69.

Велику участь у справі «гальмування процесу поєднання» брали латинські ксьондзи⁵⁹. Оскільки найбільших переслідувань тоді зазнавали священники та їхні родини, РКЦ простягнула руку підтримки їм. Латинське духовенство намагалось матеріально допомогти сім'ям греко-католицьких духівників, яких вивезли чи ув'язнили⁶⁰. Повертаючись, греко-католицькі священники з родинами часто знаходили допомогу в латинських костелах. Латинське духовенство надавало їм фінансову допомогу, сприяло вирішенню проблем із пропискою та роботою⁶¹.

Характерно, що коли почали вертатися з місць ув'язнення ксьондзи чи колишні уніатські священники, то вони звертались «за порадою», де краще встроїтись [для проживання – А. Ч.] чи на роботу до наступних ксьондзів: Хоміцького [...] і Хвірута Галушкевича та колишнього монаха гр. Мошковича⁶².

Не випадково в офіційних звітах того часу йдеться про те, що «матеріальним забезпеченням» уніатських священників опікувалися католицькі громади⁶³. Цікавими з цього погляду є також спроби римо-католицького духовенства зареєструвати уніатських священників як священнослужителів РКЦ. У звіті уповноваженого Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР Петра Вільхового від 1956 р. йдеться про спроби зареєструвати таким чином оо. Андрія Оршака, Петра Пересипкіна

⁵⁹ «Администратор римско-католической церкви гр-н Пастор, несмотря на категорические предупреждения о том, чтобы он не проводил работы среди униатов, а также не допускал греко-католических священников в костелы, а ксендзов в униатские храмы под видом «взаимопомощи» и т. п., все же проводил активную работу (и поэтому у него часто бывали греко-католические священники и т. п. лица) по всяческому торможению дела воссоединения» (Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 69)

⁶⁰ Зокрема, дружина о. Івана Матейка Єлизавета Матейко, опинившись без роботи з чотирма малолітніми дітьми, отримувала фінансову підтримку від римо-католицького священника з Королево на прізвище Баліна. Він оплачував її квартиру та посилки до чоловіка на заслання – див.: інтерв'ю з Єлизаветою Матейко // Архів Інституту Історії Церкви УКУ (далі – АІЩ), П-І-І-207, с. 46.

⁶¹ Про фінансову допомогу, яку від львівських ксьондзів отримав після повернення із заслання батько, о. Севастіян Зубрицький, згадує в інтерв'ю його син Юрій – див.: інтерв'ю з п. Юрієм Зубрицьким // АІЩ, П-І-І-92.5, с. 4–5.

⁶² Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 127.

⁶³ Там само, с. 127.

та Івана Рабара, яким у цьому активно сприяли вільнюський архієпископ та львівські ксьондзи Рафал (Владислав) Керницький (Керницький), Ігнатій Хвірут і Зигмунт Галуневич⁶⁴.

Допомогу греко-католикам надавали не лише в перші роки після їхнього повернення із заслання чи ув'язнення. Численні свідчення священників та членів їхніх сімей підтверджують, що тривалий час вони отримували матеріальну допомогу від латинського духовенства. Як правило, це були «інтенції» [тобто пожертви за молитви у намірах чогось], які приходили з Польщі⁶⁵, Литви⁶⁶, Угорщини⁶⁷ і навіть від волзьких німців⁶⁸ та з країн з-поза «залізної завіси»⁶⁹.

Але підтримка греко-католицького духовенства з боку РКЦ не обмежувалася лише матеріальною допомогою. Підпільні українські священники ходили до сповіді в латинський костел⁷⁰. Також там з дозволу настоятеля вони сповідали та причащали своїх вір-

⁶⁴ «Так, например, бывший униатский священник гр. Оршак А. А. (проживает в Станиславской области) после отбытия наказания консультировался у епископа Вильнюсской архиепархиальной курии и, получив от него удостоверение, что является служителем римско-католической церкви, прибыл к нам на прием с просьбой зарегистрировать его ксендзом католического общества. Мы отклонили его просьбу, так как гр. Оршак является униатским священником [...] аналогично поступил и бывший униатский священник Пересыпкин П. Г., проживающий в м. Мирополь Житомирской области [...], бывший униатский священник Рабар после отбытия наказания не вернулся в Закарпатскую область, где он ранее был священником, а избрал своим местожительством Львовскую область, где он ксендз: Керницький, Хвирут и Галуневич засвидетельствовали, что Рабар – ксендз, и он был зарегистрирован как служитель культа в обществе католиков м. Бибрка. Установив, что Рабар никогда не был ксендзом, мы сняли его с регистрации». Див.: Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 127.

⁶⁵ Інтерв'ю з п. Анною Урин // АПЦ, П-І-І-664, с. 58.

⁶⁶ Там само, с. 58. Пані Анна Урин, зокрема, згадує про допомогу з Литви, яку отримували оо. Каваців та Єсип.

⁶⁷ Інтерв'ю з імостою Єлизаветою Матейко // АПЦ, П-І-І-207, с. 13.

⁶⁸ Інтерв'ю з п. Дарією Коваль // АПЦ, П-І-І-51, с. 46.

⁶⁹ Великого розголосу набув інцидент, що трапився у другій половині 1979 р., коли було схоплено італійського священника Бернардо Вінченцо з великою сумою грошей нібито призначених для українських греко-католиків. Див.: *Патріярхат* 2 (1980) 14–15.

⁷⁰ Інтерв'ю з о. Василем Вороновським // АПЦ, П-І-І-903, № 3, с. 22.

них⁷¹. Офіційно зареєстровані в костелі похорони також часто здійснювали підпільні священики – тоді похорон викликав менше підозр⁷².

Латинський клир України, Литви, Польщі та Угорщини, маючи значно більше змоги для перетину кордону, ставав часом єдиною сполучною ланкою між греко-католицьким духовенством в Україні та в діаспорі⁷³. Саме через римо-католицьких священиків до греко-католицького духовенства та мирян потрапляли потрібні документи й література з Риму⁷⁴. Латинське духовенство сприяло й тому, що декілька греко-католицьких кандидатів до священничого стану навчались в римо-католицьких семінаріях Каунаса та Риги⁷⁵. У багатьох випадках латинське духовенство, особливо з Литви, надихало греко-католицьких священиків діяти рішучіше та активніше, «не бути щурами»⁷⁶.

Значну допомогу РКЦ відчували греко-католики миряни. Для багатьох із них костел протягом усього радянського періоду за-

⁷¹ Зокрема, еромонахи студит Василь Вороновський та редемпторист Євстахій Смаль здійснювали таїнства у Львівській кафедрі та костелі св. Антонія – див.: інтерв'ю з о. Василем Вороновським // АПЦ, П-І-І-903, с. 24, 32; інтерв'ю з Ольгою Дацків (с. Магдалина) // АПЦ, П-І-І-54, № 4, с. 11. Подібна практика підтримки мала місце і в інших костелах Західної України. «В часі меси наші священики могли теж бути на хорах, сповідати» – див.: Josyp Terelya Michael H. Brown. *Josyp Terelya witness to apparition and persecution in the USSR: An Autobiography*. Milford (Ohio) 1991, с. 54.

⁷² У такий спосіб ховали сестер-василянок. За подібною схемою відбувся і похорон о. василянина Матея Шепітки – див.: інтерв'ю з Іриною Дикою // АПЦ, П-І-І-154, с. 17, 20.

⁷³ Інтерв'ю з п. Анною Урин // АПЦ, П-І-І-664, с. 78.

⁷⁴ Інтерв'ю з п. Юрієм Зубрицьким // АПЦ, П-І-І-92.5, с. 4; інтерв'ю з о. Григорієм Канаком // АПЦ, П-І-І-287.4, с. 15; інтерв'ю з п. Анною Урин // АПЦ, П-І-І-664, с. 79.

⁷⁵ Борис Гудзяк, Олег Турій, Світлана Гуркіна. Ієрархія та духовенство УГКЦ в підпіллі 1946–1989 рр. // Олександр Доброєр. *Католицька Церква в Україні*. Київ 2001, с. 78. Отець Іван Говера в своєму інтерв'ю згадує про пропозицію навчання в Ризькій семінарії, сприяти чому мав римо-католицький священик з Мукачєва – див.: інтерв'ю з о. Іваном Говерою // АПЦ, П-І-І-254.3, с. 40.

⁷⁶ За словами Анни Урин, такий вираз вжили литовські священики в розмові з оо. Василем Кавацівим та Романом Єсіпом – див.: інтерв'ю з п. Анною Урин // АПЦ, П-І-І-664, с. 57–58.

лишався єдиним місцем, де вони черпали духовні сили. Як висловилась одна з вірних, «саме тут ми мали духовну підтримку та опіку»⁷⁷.

З перших днів ліквідації УГКЦ частина вірних почала відвідувати латинські костели, хоча, як слушно зазначає Богдан Цивінський, число тих вірних на початках було незначне⁷⁸. Бо, крім суттєвої обрядової різниці, «в пам'яті багатьох ще живими були спогади польсько-українських кривавих конфліктів», а костел завжди асоціювався з осередком польськості. На думку дослідника, першою той бар'єр взаємної неприязні могла перейти лише інтелігенція Львова та більших міст Галичини⁷⁹. Відносно швидко ситуація змінилася, і кількість вірних УГКЦ в костелах зростає. У протоколі групової наради уповноважених в справах релігійних культів при виконкоммах Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Хмельницької областей за 1960 р. констатували значний зріст числа «уніатів серед прихожан костелів»⁸⁰. Зрештою, уже в документі з 1957 р. зазначалось:

Деякі ксьондзи вже не приховують того, що костели почали у великій кількості відвідувати віруючі колишньої греко-католицької Церкви. Про це на прийомі заявили ксьондзи, які працюють у Львівській, Дрогобицькій, Тернопільській і Станіславській областях⁸¹.

Надалі число вірних УГКЦ, які відвідували костели, залишалось досить значним⁸². У костелі греко-католики приступали до святої

⁷⁷ Інтерв'ю з п. Ганною Мороз // АПЦ, П-І-1-1058, с. 15.

⁷⁸ Сувінські. *Ogniem próbowane*, т. 2, с. 207.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ «Католицька громада на Закарпатті останнього часу поповнилася за рахунок колишньої уніатської Церкви, надто по містах. Понад 30% молящих в Ужгородському костелі становлять колишні уніати, це не заперечує сам настоятель костьола» – див.: Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 159.

⁸¹ Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 137–138.

⁸² Про це може свідчити документ «З життя Української Католицької Церкви 1979–1980 рр.», де вірні УГКЦ висловлюють переконання, що без їхніх пожертв «жоден костел не протримався б досі – бо поляків мало, та й не всі ходять до костьолів» – див.: *Мартирологія*, т. 2, с. 722. Таку думку, однак, спростовує у своїй доповіді «Українська Церква в Україні та діаспорі» д-р Василь Маркусь – див.: *Патріярхат* 7–8 (1979) 39. Про незначне число вірних УГКЦ в костелах (що,

сповіді та Причастя, про що й інформували офіційні органи: «Як і на Закарпатті, ксьондзи на Львівщині охоче обслуговують колишніх уніатів – причащають, сповідають тощо»⁸³. Багато латинських священиків «намагались провадити душпастирську опіку над вірними УГКЦ якнайкраще: хрестили, давали шлюби, хоронили»⁸⁴, незважаючи на можливі санкції з боку влади⁸⁵. Ксьондзи провадили душпастирську працю як при самому костелі, так і в районах, куди їздили на запрошення вірних⁸⁶.

Для того, щоб українські католики могли повніше виявляти свою віру, деякі ксьондзи вводили певні літургійні зміни⁸⁷. Вони також сприяли тому, щоб вірні УГКЦ святкували свої свята згідно з українсько-візантійською традицією: святили воду на Йордан, зілля – на празник Походу із Чесним Древом чесного і животворящего Хреста, сімох мучеників Маккавеїв, матері їхньої Соломії та старця Єлезара (у народі – Маковея і Перший Спас), первоплуди – на Преображення⁸⁸. З огляду саме на греко-католиків в латинській катедрі Львова поряд з польською сестрою працю-

можливо, пояснювалося й ідеологічними мотивами) згадує львівський ксьондз Людвік Камілевський в одному з епізодів фільму, присвяченого 40-річчю так званого «собору 1946 року» – див.: *Патріярхат 2* (1987) 23.

⁸³ Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 160.

⁸⁴ Kamilewski. *Kościół katolicki*, с. 294.

⁸⁵ «За те, що у Львівському катедральному соборі приділяють духовну поміч українським католикам, періодично парафіяльного священика “викликають на протирку” до органів влади. Одного разу навіть блаженної пам’яті священик Ганукевич дістав покарання – заборону правити будь-які служби протягом місяця. Не правилася Божественна Літургія, не сповідалися, не причащалися віруючі» – див.: *Мартирологія*, т. 2, с. 719–720.

⁸⁶ Ксьондз Рафал (Владислав) Керніцький у своєму інтерв’ю згадував, що йому не раз доводилось виїжджати в райони, щоб посповідати чи поховати вірного УГКЦ. Часами це доводилось робити дуже обережно, уночі – див.: інтерв’ю з о. Владиславом Керніцьким (о. Рафал) // АПЦ, с. 18.

⁸⁷ Так ксьондз Мар’ян Трофим’як (у 1991–1998 рр. львівський єпископ-помічник, у 1998–2012 рр. луцький єпископ), який з 1974 р. обслуговував в Тернопільській обл. парафії Кременець, Борщів, Галушинці, впровадив читання Святого Письма і спів гімнів українською мовою в різні богослужіння поза месою – див.: Kamilewski. *Kościół katolicki w zachodniej Ukrainie po II wojnie światowej*, с. 294.

⁸⁸ Adam Hlebowicz. *Kościół odrodzony*. Gdańsk 1993, с. 140.

вала сестра-василіянка Дарія Свірська, яка готувала українських дітей до першої сповіді і українські пари до шлюбу⁸⁹.

Латинський костел для переслідуваної УГКЦ, для її вірних у радянський час був чимось значно більшим, ніж просто місцем сповнення релігійних потреб. У римо-католицьких храмах греко-католики збирались, щоб обмінятися інформацією про життя Церкви, дізнатись про те, де і коли наступного разу підпільні отці будуть служити Божественну Літургію⁹⁰. Саме в костелах побожна молодь мала змогу познайомитися з підпільними монахами, монахинями, щоб пізніше, можливо, вступити в новіціат⁹¹. У костелах багато хлопців отримали покликання до священничого служіння⁹².

Слід зазначити, що підтримка РКЦ не залишалась без відповіді. Підпільні греко-католицькі священники в часі Великого посту виїжджали на римо-католицькі парафії, де допомагали латинським ксьондзам сповідати⁹³. Декілька ксьондзів отримали єрейські свячення з рук підпільних українських католицьких владик⁹⁴. Не раз римо-католицькі священники звертались по допомогу до підпільних сестер⁹⁵.

⁸⁹ Інтерв'ю з Ольгою Дацків (с. Магдалина) // АПЦ, П-І-І-54, №4, с. 11.

⁹⁰ Terelya, Brown. *Josyp Terelya Witness*, с. 54.

⁹¹ Гудзяк, Турій, Гуркіна. Ієрархія та духовенство УГКЦ в підпіллі, с. 160.

⁹² Інтерв'ю з о. Василем Іванівим // АПЦ, с. 2.

⁹³ Інтерв'ю з о. Євгеном Пелехом // АПЦ, П-І-І-148, с. 24. У ньому отець згадує, що о. Смаль часто їздив у Литву та на Східну Україну допомагати латинським ксьондзам сповідати – див.: інтерв'ю з о. Григорієм Канаком // АПЦ, П-І-І-287.4, с. 16.

⁹⁴ Інтерв'ю з Анною Урин // АПЦ, П-І-І-664, с. 80–81; Hlebowicz. *Kościół odrodzony*, с. 144.

⁹⁵ Як згадано вище, с. Дарія Свірська працювала в Львівській катедрі. Сестра Дарія Стернюк також згадувала, що їй доводилось не раз допомагати римо-католицькому отцю зі Станіславської катедрі кс. Павльонісу – див.: інтерв'ю з сестрою Дарією Стернюк / АПЦ, П-І-І-366, с. 24. У звіті уповноваженого Ради у справах релігійних культів Ради Міністрів СРСР по УРСР Вільхового щодо діяльності РКЦ в другому кварталі 1948 р. зазначено, що кс. Ольшевський до приготування свята Пресвятого серця Ісуса залучав монахинь-василіянок – див.: ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 5069, арк. 249–266 // Сергійчук. *У боротьбі за рідну віру*, с. 57.

Утім, помітне зближення РКЦ та УГКЦ в радянський період часом мало негативні наслідки для останньої. Частина її вірних переходила на латинський обряд, серед духовенства з'являлись пролатинські тенденції, що виявились у спробі реорганізації та реєстрації УГКЦ як «римо-католицької Церкви східного обряду», що, в свою чергу, загрожувало розколом в лоні самої Церкви⁹⁶.

Отож тільки частково можна погодитись із твердженням о. Станіслава Набиванця, який у своєму дослідженні зазначив, що, «незважаючи на репресії, уніатська Церква в Україні [...] при значній допомозі Церкви латинської живо провадила підпільну діяльність»⁹⁷. Не варто ідеалізувати стосунки, що склались між РКЦ та УГКЦ в Україні в період комуністичного режиму. У багатьох випадках те, що можна було потрактувати як підтримку, насправді було продиктоване прагматичними розрахунками чи свідомим бажанням прозелітизму. Небезпідставними є твердження частини українських католицьких священиків про «шовіністичний характер» РКЦ, який завжди стояв на заваді нормальним стосункам з УГКЦ⁹⁸. Як засвідчує документ «З життя Української Католицької Церкви 1979–1980 рр.», відчуття «спільності» між римо-католиками та греко-католиками, про яке багато говорять польські дослідники⁹⁹, насправді не завжди мало місце¹⁰⁰.

⁹⁶ Навесні 1978 р. «ініціативна група в складі священиків оо. Каваціва, Єси па, Прокопова, Ломанчака та Грецишина розробила проект цієї Церкви, який передбачав проведення римо-католицької служби церковнослов'янською або українською мовами, призначення папою римо-католицького єпископа з Литви для керівництва новою Церквою. 5 червня 1978 р. проект статуту було передано до Ради у справах релігій в Москві. Але ця спроба не була успішною» – див.: Боцюрків. *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах*, с. 140.

⁹⁷ Stanisław Nabywaniec. Kościół Grecko-katolicki i reaktywowanie jego struktur na Ukrainie i w Polsce // *Odrodzenie Kościoła Katolickiego w byłym ZSRR* / ред. Edward Walewander. Lublin 1993, с. 106.

⁹⁸ Інтерв'ю з о. Володимиром Маргітичем // АПЦ, П-І-І-700, с. 40; інтерв'ю з о. Мар'яном Чернегою // АПЦ, П-І-І-145, с. 21.

⁹⁹ Zdzisław Wietrzak. *Kościół Katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej*. Kraków 1997, с. 226.

¹⁰⁰ *Мартирологія*, т. 2, с. 721–722.

Більше того, в 1989 р. на зустрічі представників міської влади Львова, РПЦ і костелу у Львові щодо легалізації УГКЦ, представниками костелу, в особах ксьондзів Керницького та Людвіка за протестували проти легалізації¹⁰¹.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що в часи радянської влади відбулось певне зближення РКЦ та УГКЦ. Як висловився мукачівський греко-католицький єпископ Іван Семедій, «то одинокий такий рідкий варіант, щоби так Римо-Католицька з Греко-Католицькою дуже дружно жила, як наші римо-католики жили з нами за ці 43 роки»¹⁰².

Упродовж тоталітарного періоду існування СРСР греко-католики завжди, хоча й з різною інтенсивністю, відчували підтримку Святого престолу та особисто папи в офіційних документах і публічних заявах. Питання УГКЦ виринали в процесі обговорення права на свободу совісті на рівні міжнародних організацій і нарад, в яких брали участь представники Апостольської столиці. Також воно ставало предметом обговорення в ході перемовин між Ватиканом і Москвою, Ватиканом і Московським патріархатом.

Дійсно, дипломатія та прагнення підтримувати єкуменічний діалог із православною Церквою іноді вимагали від Апостольського престолу певних маневрів, що негативно відбивалось на становищі УГКЦ в СРСР. Та це були фрагментарні явища, які не могли переважити загального зацікавлення у вирішенні долі української Церкви. Відповідні пріоритети яскраво продемонстрував понтифікат Івана Павла II.

РКЦ в Україні, попри історичні непорозуміння, конфлікти і власні проблеми, дуже часто на неофіційному рівні простягла руку підтримки греко-католицькому духовенству та вірним. Її матеріальна та духовна допомога священикам і мирянам поряд з офіційною діяльністю Апостольської столиці в сумі стали одним зі стовпів, опираючись на які УГКЦ змогла вистояти

¹⁰¹ Звернення Владика Володимира Стернюка, правлячого митрополита, Львівського Архієпископа до польських отців Римо-Католицької Церкви в Львові // *Патріярхат* 11 (1989) 15.

¹⁰² Інтерв'ю з владикою Іваном Семедієм // АПЦ, П-І-І-229, с. 10.

в роки переслідувань і вибороти право на існування. Зближення РКЦ та УГКЦ було позначене налагодженням тісних контактів між латинським та греко-католицьким духовенством і мирянами. Однак польський чи угорський національний характер костелу заважав йому вповні перетворитись в очах греко-католиків на суттєву альтернативу їхнього релігійного майбуття.

Andriy Chornenky

Roman Catholic Support of the Ukrainian Greek-Catholic Church in 1946–1989

The article discusses various forms and methods of support provided by the Roman Catholic Church to the underground Greek-Catholic Church in the Soviet Union since its suppression by the government in 1946 till its legalization in 1989. It analyzes both the official activities of the Holy See aimed at improving the situation of the persecuted Greek-Catholics and the non-official aid to the Greek-Catholic clergy and laity from the local Roman-Catholics. Special attention is paid to the rapprochement between the Roman-Catholics and the Greek-Catholics that resulted from such assistance.

Keywords: Holy See, Ukrainian Greek-Catholic Church, Roman-Catholic Church, Catacomb Church in the Soviet Union.